

København
Dansk Bibelinstitut

Undertegnede

Per Munch

der har forfattet nærværende emneopgave / ~~speciale~~ (streg over)

Den lutherske lære om arvesynden med udgangspunkt i
CA 2

af hvilket et eksemplar arkiveres på Dansk Bibel Institut

A) ☒ giver hermed min tilladelse til at; eller

B) ☐ ønsker at blive kontaktet før

der citeres i opgaver / publikationer, dog under den forudsætning,
at forfatterens navn samt afhandlingens titel og årstal opgives.

Der er derimod ikke med denne erklæring givet tilladelse til at
afhandlingen - eller dele deraf - gengives på tryk.

C) ☐ ønsker ikke at der citeres fra afhandlingen.

I øvrigt finder lov nr. 158 af 31/5-1961 om ophavsretten til
litterære og kunstneriske værker anvendelse.

Per Munch den *8/10* 19*65* *Per Munch*
Underskrift

Evt. kontaktadresse:

KIRKEHISTORIE

aford d. 9/5-83.
Nylund Prof. dr. theol. theol. Grane.

Den lutherske lære om arvesynden med udgangspunkt i Confessio Augustana artikel 2.

Kilder:

Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Göttingen 1930. s. 52-53; 145-157; 433-435; 770-776; 843-866.	46 sider
Die Confutatio pontificia Th. Kolde. Die Augsburgische Confession Gotha 1896. s. 142-143.	1 -
Dr. Martin Luthers Sämtliche Schriften. 1. Band Auslegung des ersten Buches Mose v/ J.G. Walch. Lutherischer Concordia-Verlag 1880. s. 90-289.	200 -
D. Martin Luthers Werke Kritische Gesamtausgabe 26. Band Vom Abendmahl Christi. Bekenntnis. Weimar 1909. s. 499-509.	11 -

Litteratur:

Brunstäd, Friedrich Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften C. Bertelsmann Verlag 1951. s. 49-72.	24 -
Fagerberg, Holsten Die Theologie der lutherischen Bekenntnisschriften von 1529 bis 1537. Göttingen 1965. s. 130-149.	20 -
Grane, Leif Confessio Augustana Gyldendal 1976. s. 5-14; 23-31.	18 -
Hermann, Rudolf Zu Luthers Lehre von Sünde und Rechtfertigung Tübingen 1952.	67 -
Maurer, Wilhelm Historischer Kommentar zur Confessio Augustana Gütersloh 1976 og 1978. bd. 1: s. 15-70; bd. 2: s. 47-60.	70 -
Niebuhr, Reinhold The Nature and Destiny of man. vol. 1. Human Nature London 1941. s. 256-280.	25 -
Hägglund, Bengt De Homine Lund 1959. s. 103-147.	44 -
Niemeier, Gottfried Die Lehre von der Sünde und Erbsünde in der Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherische Kirche. Evangelische Theologie 5. Jahrgang 1938. Amsterdam 1969. s. 183-201.	19 -

KD

Nøjgaard, Niels Om begrebet synd hos Luther København 1929.	200 sider
Oberman, Heiko Augustinus The Harvest of Medieval Theology Harvard University Press 1963. s. 126-145.	26 -
Seeberg, Reinhold Lehrbuch der Dogmengeschichte bd. 2. Erlangen 1923. s. 482-550.	69 -
Seeberg, Reinhold Lehrbuch der Dogmengeschichte bd. 4. 1. Teil. Die Lehre Luthers Leipzig 1917. s. 163-179.	17 -
Warko, A. Die Erbsünde und Rechtfertigungslehre der Apologie. Theologischen Studien und Kritiken. 79. Jahrgang 1906. Gotha 1906. s. 86-132; 200-236.	84 -

Ialt 941 sider

Frederiksberg den 7/4 1983

Per Munch
Per Munch.

KD

Indholdsfortegnelse:

	side
1. Indledning.....	1
2. CAs tilblivelse.....	2
3. CA 2.....	3
3.1. Gengivelse af CA 2	
3.1.1. Hvad læres?	
3.1.2. Hvem fordømmes?	
3.2. Den skolastiske lære om arvesynden	
3.3. Luthers udvikling og skrifter før CAs tilblivelse	
3.3.1. Luthers nye lære om arvesynden	
3.3.1.1. Arvesynd og gerningssynd	
3.3.1.2. Hovmod og begær	
3.3.1.3. Viljens bundethed	
3.4. Ekskurs: Pelagius og Augustin	
3.5. Forlæggene til CA 2	
3.5.1. Luthers Bekenntnis 1528	
3.5.2. Schwabacher- og Marburger artiklerne	
3.5.3. Sammenfatning	
3.6. Sammenfatning til pkt. 3.	
4. Konfutationen og Apologien.....	13
4.1. Konfutationen	
4.2. Apologien	
5. Nogle Luther skrifter fra tiden efter CAs tilblivelse.....	15
5.1. Luthers udlægning af 1.Mos.2-3	
5.1.1. Faldets religiøse betydning	
5.1.2. Faldets legemlige følger	
5.1.3. Sammenfatning	
5.2. Schmalkaldiske artikler	
6. Den flacienske strid.....	18
7. Konklusion.....	19
Noter.....	21

Den lutherske lære om arvesynden med udgangspunkt i Confessio Augustana
artikel 2.

1. Indledning.

Målet med denne opgave er at undersøge den lutherske lære om arvesynden. Det er således ikke specifikt Luther, men derimod den lære, som kom til udtryk i de lutherske bekendelsesskrifter, der har interesse i denne opgave. Noget andet er så, at det er umuligt at forstå de lutherske bekendelsesskrifter uden om Luther og hans skrifter. Dels rører navnet "luthersk" en afhængighed af Luther, og dels er det helt tydeligt, at bekendelsesskrifterne bygger på Luthers skrifter. Det gælder f.eks. den Augsburgske bekendelse eller Confessio Augustana (CA), som den også kaldes. Det er Melancthon, der har forfattet den, men indholdsmæssigt bygger den på tidligere bekendelser og Luthers skrifter.

Jeg vil i opgaven forsøge at tage hensyn til, hvornår Luther selv kommer til orde, og hvornår det er hans medarbejdere. Men for mig er det ikke i denne opgave et mål i sig selv at lave en knivskarp skelnen dem imellem. Derimod vil jeg undersøge, hvorledes den samlede lutherske lære kom til udtryk - specielt i opgøret med den skolastiske teologi.

Jeg vil heller ikke stoppe undersøgelsen ved Luthers død i 1546 men derimod ved den foreløbige afslutning på de lutherske stridigheder i og med Konkordieformlen i 1580. Hermed får jeg også inddraget den flacienske strid.

Det var afgørende for Luther at klargøre, hvori arvesynden egentlig bestod. Det var ikke bare en lille uvæsentlig sag, som man kunne mene om, hvad man ville. Nej, en ret forståelse af arvesynden havde afgørende følger for forståelsen af hele troslæren og specielt retfærdiggørelsen af tro, alene.

At bedømme ud fra den eksisterende litteratur om dette emne, ser det imidlertid ikke ud til, at det er så afgørende et punkt for os i dag. I hvert fald var det ikke muligt at finde særlig megen nyere litteratur. Derfor kommer opgaven for en stor del til at bygge på ældre litteratur.

2. CAs tilblivelse.

Selvom denne opgave er af dogmehistorisk karakter, vil det alligevel være på sin plads at give en kort redegørelse for CAs tilblivelseshistorie¹. Karl V havde den 21. januar 1530 udskrevet en rigsdag, som skulle holdes i Augsburg. Ansigt til ansigt med tyrkerfaren ønskede han enighed i nationen. Forudsætningen for dette var bl.a. et fælles trosgrundlag². Han ønskede således en ende på de trosstridigheder, der havde været i mere end 10 år.

Den 2. rigsdag i Speyer 1529 var endt med et åbenlyst brud med nok så alvorlige konsekvenser for de evangeliske. Der blev vedtaget et totalforbud med døberne, deres prædiken blev forbudt og den middelalderlige messe skulle genindføres. I denne omgang stod de lutherske sammen med døberne og protesterede mod denne rigsdagsbeslutning³.

Som følge af rigsdagsbeslutningen synes et forbund mellem de evangeliske at være nødvendigt. Forudsætningen for dette var dog, at nadverstriden dem imellem, som havde stået på i flere år, blev tilendebragt. Det var dog ikke så ligetil, da wittenbergerne ønskede, at man skulle have en klar bekendelse, hvor der kunne udtrykkes fuld enighed i troen. I sommeren 1529 udarbejdede de da de såkaldte Schwabacher artikler, som havde en klar afgrænsning over for sværmerne og Zwingli.

Imidlertid lykkedes det for Philipp af Hessen, som var stærkt interesseret i et forbund, at få wittenbergerne og Zwingli til at mødes i Marburg til en religionssamtale. Dette samvær begyndte den 1. oktober 1529, og den 4. oktober affattede Luther 15 artikler (de såkaldte Marburger artikler), hvor deres fælles tro kom til udtryk. Selve nadverstriden havde man bilagt, og nadverartiklen var også formuleret i fredelige vendinger.

Forholdet dem imellem blev dog skærpet igen, bl.a. fordi Johann af Sachsen stod fast ved kravet om, at bekendelsen skulle være rent luthersk. Der blev således ikke dannet et forbund, og på alle måder var situationen for de evangeliske yderst dårlig, da Karl V udskrev en rigsdag i januar 1530.

Som fredløs kunne Luther ikke komme med til Augsburg men måtte forblive i fæstningen Koburg. Det blev da Melancton, der måtte tage til Augsburg for at forsvare de evangeliskes tro. Den 2. maj kom Melancton til Augsburg, og her forberedte han og hans medarbejdere en apologi⁴, der skulle overrækkes til kejseren. Skriftet byggede på de såkaldte Torgauer artikler, som var en redegørelse for liturgiske og andre praktiske ændringer, der var foretaget i Kursachsen. Man ønskede ikke andet end at forsvare visse forandringer af liturgisk art.

Imidlertid blev de klar over, at katolikkerne havde ladet Johann Eck udarbejde et skrift med 404 teser, som de ville overrække til kejseren. Set fra de evangeliskes side var dette et yderst farligt skrift, da Eck her havde samlet en lang række lærepunkter bl.a. fra Luther og Zwingli og stillet dem sammen med en række allerede fordømte kætteri. Således kunne Eck få det til at se ud som om, at de evangeliske var en samlet flok kættere, som kejseren ikke behøvede at lytte til.

Idet de lutherske blev bekendt med Ecks skrift, ændrede de planer. De blev nu klar over, at de måtte udarbejde en mere fyldig og systematisk

bekendelse af deres tro. De ville nu ikke blot gøre rede for de liturgiske ændringer men også give en mere positiv fremstilling af deres tro. Her måtte de bl.a. tage afstand fra tidligere sekter, Zwingli m.fl., og ligeledes måtte de pege på sammenhængen med den oldkirkelige lære for på den måde at vise, at de ikke kom med en ny lære.

Melancton forfattede dette nye skrift (CA) på grundlag af bl.a. Schwabacher- og Torgauer artiklerne. Løbende holdt han Luther orienteret om arbejdet gennem breve. Da Luther havde gennemlæst skriftet, gav han udtryk for, at det behagede ham vel, og at han ikke vidste af noget, som skulle ændres eller forbedres deri; men det havde han heller ikke lyst til, da han ikke kunne træde så stille og forsigtigt⁵. Luther accepterede altså bekendelsen. På den anden side synes han dog, at Melancton havde gået lidt for forsigtigt til værks og vist for stor imødekomshed over for katolikkerne.

Melancton arbejdede også på en fortale til dette skrift, men måtte efter flere forsøg opgive, og opgaven blev overladt til kansler Brück. I fortalen kommer det tydeligt frem, at CA var et lejlighedsskrift, som var bestemt til at være et forhandlingsgrundlag for at få striden tilendebragt⁶. For at forstå CA er det uhyre vigtigt at gøre sig disse historiske forhold klart. Først senere blev CA de lutherskes bekendelsesgrundlag.

Om eftermiddagen den 25. juni 1530 blev CA⁷ oplæst på rigsdagen i Augsburg. Hvad det videre førte med sig, vil jeg senere komme ind på. Men i første omgang vil jeg trække artikel 2 fra denne bekendelse frem og undersøge, hvad de lutherske lærte om arvesynden.

3. CA 2.

I lighed med flere af de andre artikler i CA er der et lære- og et fordommelsesafsnit⁸. Artiklen indledes med ordene: Ligeledes lærer de⁹, og dette udsagn er en henvisning til indledningen af artikel 1, hvori der står: Menighederne hos os lærer med enstemmighed¹⁰. Bekendelsen er således ikke udtryk for, hvad man skulle lære, men hvad de lutherske allerede lærte.

3.1. Gengivelse af CA 2.

3.1.1. Hvad læres?

Først understreges, at siden Adam faldt i synd, fødes alle mennesker med synd. Når alle mennesker nærmere bestemmes som dem, der er forplantet på naturlig måde, skyldes det, at man i de næste artikler vil fortælle om én, der ikke er født med synd, nemlig Guds Søn, Jesus. Han blev undfanget ved Helligånden og var dermed sand Gud og sandt menneske. Som sådan

var han uden synd og dermed den, der brød arvesyndens kontinuitet. Som det syndfri menneske skulle han forsones Faderen med alle dem, der fødes med synd (jfr. art. 3 og 4 i CA). Dernæst bestemmes synden nærmere; først ved to negative udsagn: uden frygt for Gud og uden tillid til Gud og dernæst et positivt udsagn: med begær. Således er det syndige menneske bestemt som et gudsfjendsk menneske. Og at et menneske fødes med et sådant gudsfjendsk sind får katastrofale følger, idet synden fordømmer og bringer den evige død med sig. Dog er der en undtagelse nemlig for dem, der genfødes ved dåb og Helligånd.

3.1.2. Hvem fordømmes?

Herefter fordømmes pelagianere¹¹ og andre. Årsagen, til at de fordømmes, er, dels at de nægter, at arvesynden er virkelig synd, og dels at de påstår, at et menneske kan retfærdiggøres over for Gud ved fornuftens og egne kræfter. Dette får nemlig afgørende betydning for, hvordan man ser på Kristus. Pelagianerne og de andre (Zwingli, skolastikere og alle andre der på en eller anden måde har pelagianske tanker) berører nemlig Kristus den ære, der alene tilkommer ham. Med denne sidste bestemmelse er arvesynden sat ind i sin rette sammenhæng. Synet på mennesket og dets evner over for Gud har ganske enkelt kristologisk karakter. Jesus kom til jorden for ved sin død at bryde vore lænker til synden, døden og Djævelen. Men når man så tilkender mennesket evner (mere eller mindre) til selv at gøre det, da gør man Gud til en løgner og Jesu gerning til intet.

I denne artikel findes der flere ord og udtryk, der kan være svære umiddelbart at forstå, og før jeg konkluderer noget om CA 2s lære om synden, vil jeg undersøge: 1. Den skolastiske lære om arvesynden, da CA som helhed men også CA 2 har tydelig polemik mod skolastikken, 2. Luthers udvikling og skrifter før CAs tilblivelse og endelig 3. forlæggene til CA 2.

3.2. Den skolastiske lære om arvesynden.

I hovedtrækkene er man i skolastikken enige om læren om synden og de med synden korresponderende begreber. Når det gælder enkeltheder og definitioner træder uligheder frem mellem de forskellige personer og skoler, afhængig af bl.a. deres filosofiske tilgang til stoffet. Det gælder f. eks. selve bestemmelsen af arvesynden. Her er der ifølge Biel¹² mindst tre forskellige skoler:

1. Den første skole er den augustinianske, som er repræsenteret ved Peter Lombardus. Her defineres arvesynden som begær (concupiscentia). 2. Den anden skole (Anselm af Canterbury, Dun Scotus, William af Ockham m. fl.) afviser identifikationen af arvesynd og begær. Derimod hævdes, at

arvesynden er mangelen på den oprindelige retfærdighed (carentia iustitiae originalis), og begæret er Guds straf over menneskene. 3. Den tredje skole (Thomas af Aquino, Bonaventura m. fl.) forenede disse synspunkter og hævdede, at mangelen på den oprindelige retfærdighed var arvesyndens form, og begæret var dens indhold. Forskelligheder til trods¹³ mener jeg alligevel, at det er muligt at finde en fællesnævner for skolastikkens syn på synden¹⁴.

Mennesket var i urtilstanden i besiddelse af usvækkede, naturlige kræfter. Først og fremmest må her nævnes fornuften og den frie vilje. Ganske vist bestod der allerede her en vis spænding mellem fornuften og sanserne, men fornuften blev herskeren, da den i denne kamp havde fået hjælp. Gud havde nemlig udover den naturlige udrustning givet menneskene en overnaturlig gave (donum superadditum). Dette var nødvendigt, da det overnaturlige mål, den evige salighed, kun kunne nås ved overnaturlige kræfter. Men ved syndefaldet mistede menneskene den overnaturlige gave, og ved dette tab kom de i et skyldforhold til Gud. Arvesynden er altså skyld, og den kan betegnes som carentia iustitiae originalis.

Udover tabet af denne tillægsgave skete der egentlig ikke noget i syndefaldet. Menneskets kræfter, fornuft og vilje var stadig intakte. De nedre kræfter, som både dengang og nu står i kamp med fornuften, er i sig selv ikke synd, da de jo også var til stede i urtilstanden og som sådan skabt godt af Gud. Først når den frie vilje giver sin tilslutning, og der da sker et konkret lovbrud, kan det kaldes synd. Begæret er altså i sig selv ikke synd. Derimod kan man sige, at begæret er årsag til synd (fomes peccati), og som sådan kan man kalde det for straf.

Den ved syndefaldet pådragne synd og skyld ophæves i dåben. Samtidig indgydes nåden¹⁵ som erstatning for den (auxilium gratiae), de mistede ved syndefaldet. Herved kan menneskene ved den frie vilje udføre fortjenstfulde gerninger. Den skolastiske frelseslære, som jo hænger uløseligt sammen med forståelsen af synden, regnede med to former for retfærdiggørelse: En momentan (en forvandling fra uretfærdig til retfærdig) i dåbens sakramente og i bøden og en fremadskridende idet man vedvarende gjorde gode gerninger, hvorved Gud kunne belønne menneskene med den evige salighed¹⁶.

3.3. Luthers udvikling og skrifter før CAs tilblivelse.

I ovennævnte skolastiske tradition voksede Luther op. Han har vel mere end nogen anden gennemlevet og erfaret, hvad det vil sige at stræbe efter at opnå retfærdighed hos Gud gennem det skolastiske system - uden dog at opnå det. Klart kommer dette frem i hans tid som munk i klosteret

i Erfurt. Som munk havde han gode muligheder for at forsage verden og tjene Gud. Alle de mange regler i klosteret skulle da også tjene til, at munkens egenvilje skulle knækkes, og ydmyghed skulle opøves. Samvittighedsfuld, som Luther var, tog han denne opgave meget alvorligt. Han veg heller ikke tilbage for at kalde sig selv en from munk, der alvorligt havde bestræbt sig på at nå saligheden af forsagelsens vej. Men stik imod hensigten med et sådant fromt liv, blev hans liv fuldt af anfægtelse, tvivl og angst. For til stadighed måtte han spørge sig selv: Har jeg gjort nok? Har jeg angret nok? osv. Ved den usikkerhed disse spørgsmål vakte, blev Guds nåde tvivlsom for ham¹⁷. Luther søgte nemlig vished om syndernes forladelse. Men ved at tage den skolastiske lære alvorligt fandt han ikke en sådan vished. Der var nemlig knyttet betingelser til bodssakramentets gyldighed. Det var lige netop disse betingelser, der plagede Luther. Han vidste ikke, om han havde gjort, hvad der stod i hans magt at gøre som forberedelse til at modtage nåden. Han vidste ikke, om hans anger var god nok. I stedet for at møde den nådige Gud, så han dommeren, der var vred på ham. Det er bl.a. på denne baggrund, vi skal se hele hans opgør med den skolastiske lære om synd og nåde.

I 1509 forelæste Luther i Erfurt som teologisk docent over bl.a. Lombar-derens tekst. I hans randbemærkninger hertil kan man ifølge Nøjgaard¹⁸ konstatere, at Luther stadig var skolastiker af opfattelse. Samtidig var der dog ord og vendinger, der var ved at sprænge rammerne for den teologi, han var oplært i.

Anderledes forholder det sig med de forelæsninger han holdt i Wittenberg over salmerne i 1513-15. Hvornår Luther fik den såkaldte tårnoplevelse¹⁹ er uvedkommende for denne opgave. Men sikkert er det, at Luther fra og med salmeforelæsningerne stod i opposition til skolastikken. At der så stadig kan spores skolastiske tanker i disse forelæsninger, er der ikke noget specielt i²⁰.

3.3.1. Luthers nye lære om arvesynden.

Det nye i Luthers syn på synden er, at han taler om mennesket som en der i bund og grund, helt og fuldt er en synder. Og synder er ikke noget, man bliver ved at gøre noget ondt, men det er noget man er. Dette kaldes for arvesynden, fordi man som menneske fødes ind i denne situation.

3.3.1.1. Arvesynd og gerningssynd.

Luther taler om, at arvesynden har fordærvet menneskets natur (*corruptio naturae*)²¹, og den forsvinder ikke før vor død. Dette er i klar modsætning til skolastisk lære, hvor arvesynden ikke er så alvorlig en sag²². Ifølge Luther tilgives arvesyndens skyld i dåben, men selve arvesynden forbliver i mennesket og udfører sin onde magt indtil mennesket dør.

Som følge heraf skelenede Luther heller ikke så stærkt mellem arvesynd (*peccatum originale*) og gerningssynd (*peccatum actuale*)²³. I skolastikken f.eks. talte man meget om gerningssynder, da man her som tidligere nævnt ikke kendte til anden form for synd end den, hvor viljen gav sin tilslutning til begærets ønsker. For Luther derimod var de onde gerninger blot udslag af menneskets totale fordærv. Derfor understregede han også, at man ikke bare skulle tale om gerningssynder men om hjertets synder (*cordis peccata*)²⁴. Fra det onde af arvesynden fordærvede hjerte udspringer alle de onde handlinger.

3.3.1.2. Hovmod og begær.

For at bestemme arvesynden brugte Luther mange forskellige udtryk. Mest karakteristisk, vil jeg mene, er synden som hovmod og begær. Man må dog ikke tro, at man har udtømt Luthers lære om synden med disse ord. Det er blot eksempler på en lang række betegnelser, der alle tjener til at vise, at hele menneskets grundholdning er bortvendt fra Gud.

Hovmod (*superbia*) viser netop, at mennesket har sig selv i centrum og ikke Gud. I egne og i andres øjne kan man leve et ærbart og flot liv. Men Luther mener, "at netop ved Sejren over Lasterne fødes Synden i egentlig Forstand: Hovmodet (3,486²⁷); den som menneskeligt er mest fuldkommen, er for Gud mest ufuldkommen"²⁵. Sagt med andre ord: Det frommeste og mest ærbare menneske slæber stadig rundt med den egentlige synd: Selvglæden, hovmodet hvor man glæder sig over, at egne anstrengelser har båret frugt.

Modsætningen til hovmod er ydmyghed. Det er lige netop det ydmyge sind over for Gud, som mennesket mangler. En side af dette er, at man ikke vil tro på Gud, ja foragter syndernes forladelse. Nåden går nemlig det hovmodige sind for nær. Således er hovmodet selve grundsynden, der klart viser, at mennesket med hele sin natur har vendt Gud ryggen. Der er altså kun én synd: det hovmodige sind²⁶.

Samtidig med at Luther bestemmer arvesynden som hovmod, kan han også karakterisere den som begær. Det kan lyde som en modsigelse, da den egentlige synd som ovenfor nævnt er hovmodet. Men det er ingen modsigelse, da begær ifølge Luther nærmest er identisk med hovmod. Dermed har begær fået en langt dybere betydning, end det havde i hans samtid. For Luther betød begær ikke bare sanseligheden, f.eks. kønsdriften²⁷, men langt mere hele den egoistiske tendens i mennesket. Hermed identificeres begær og egoisme²⁸. Med dette ser man klart, at begær ikke er en uskyldig, neutral "fomes", der kan forårsage synd, men derimod er begæret selve synden. Hvis man kunne forestille sig, siger Luther, at man ikke havde begået nogle gerningssynder, da hindrede "fomes" alligevel et

menneske i at træde ind i Himmelen²⁹.

Når synden beskrives på denne måde som begær og hovmod, da kan mennesket ikke umiddelbart erkende sin synd. Den må derfor åbenbares. Menneskets totale syndefordærv må således tros.

3.3.1.3. Viljens bundethed.

Dette radikale negative syn på mennesket i relation til Gud får afgørende konsekvenser i synet på frelsestilegnelsen. Luther betegner mennesket som værende helt igennem kød (totus caro)³⁰. Kød betegner her det totalt fordærvede menneske - modsat ånd. Med denne bestemmelse siger det sig selv, at Luther ikke vurderede menneskets egne kræfter i frelsens sag særlig højt. Nej, tværtimod nægtede han dem enhver plads i frelsens sag og hævdede til gengæld, at vor vilje var bundet til synden. Som følge af, at viljen er bundet, bliver det umuligt at regne med, at menneskets egen vilje og egne kræfter skal bruges i forbindelse med tilegnelsen af nåden³¹.

Hermed er vi så inde ved selve kernen i Luthers og for den sags skyld luthersk teologi: Mennesket havde været prisgivet den evige død, hvis ikke Jesus Kristus ved sin stedfortrædende død var kommet os til hjælp. Ved troen på ham får et menneske syndernes forladelse, og samtidig får man skænket hele Jesu fuldkomne liv. Således erklærer Gud for Jesu skyld dette menneske for retfærdigt, og p.g.a. Jesu gerning og alene for hans skyld kan et menneske være vis på at være retfærdig i Guds øjne. Menneskets fromhedsanstrengelser bliver således ikke kronet. Til gengæld får Jesus Kristus al den ære, der alene tilkommer ham.

3.4. EKSURS: Pelagius og Augustin.

Da man vanskeligt kan nævne ordet arvesynd uden at tænke på Pelagius, og da han samtidig er omtalt under fordømmelsesafsnittet i CA 2, mener jeg, at det er rigtigst at give en kort redegørelse for hans synspunkter og Augustins opgør hermed.

Pelagius³² var en irsk munk, og omkring år 400 optrådte han i Rom med sin alvorlige bodsprædiken. Han var af den opfattelse, at mennesket havde en fri vilje, og som følge heraf appellerede han i sin forkyndelse til denne. Da menneskets naturlige kræfter var gode, gjaldt det bare om at få menneskene til at vælge det gode. Synden blev da for Pelagius bestemt af de enkelte viljeshandlinger. Nogen egentlig tale om syndig natur, kunne der da slet ikke blive tale om. Arvesynden og dermed skylden over for Gud afvises totalt. Men hvordan vil Pelagius da forklare, at så mange mennesker synder? Her henviser han til den lange vane til at synde³³, men dette skal overvindes v.h.j.a. påmindelser. Man kan sammenfatte hans lære således, at når Gud har befalet menneskene at gøre det gode, så må man også kunne gøre det³⁴. Guds nåde bliver da for Pelagius først

og fremmest det, at Gud fra begyndelsen udrustede menneskene med en fri vilje og en god natur (bonum naturae)³⁵, der gjorde det i stand til at vælge det gode. Dernæst er den moralske vejledning (lovens prædiken og Kristi eksempel) også en Guds nåde. Syndernes forladelse kan være nødvendigt, men blot for at komme videre: at leve et liv i syndfrihed. Hermed kan man med Seeberg³⁶ sige, at kristendommen er blevet en lov. Troen kommer af den frie vilje, og gerningerne viser, om man er god.

Ovennævnte synspunkter bekæmpede Augustin³⁷. Han mente, at hvis menneskene havde de evner, som Pelagius hævdede, da var Kristus kommet forgæves til jorden³⁸.

Augustin lærte, at mennesket før faldet havde en fri vilje, dvs. muligheden for at vælge mellem godt og ondt. Men ved faldet mistede menneskene nådens omgivende oplysning³⁹ og dermed muligheden for at vælge det gode. Hermed kom menneskene under skyld og straf. Skylden tilgives i dåben. Men tilbage bliver begæret, som har medført et fordærv i menneskenaturen. Begæret bestemmes som straf, da det er en følge af synden og samtidig mulighed for synd. Som følge af dette syn på mennesket som synder, kan Augustin på ingen måde gå med til, at mennesket i omvendelsen kan medvirke med egne kræfter.

Mod Pelagius understregede han nådens nødvendighed. Men her er det nok vigtigt at være opmærksom på, at nåde for Augustin ikke betyder det samme som f.eks. for Luther. Ganske vist fastholdt Augustin nådens nødvendighed, men samtidig betød den for ham en fornyelse af mennesket. En fornyelse hvori viljen blev forvandlet, og nu kunne mennesket gøre det gode - og disse gerninger var fortjenstfulde.

På trods af forskelle mellem Augustin og Luther⁴⁰ bekæmpede de begge pelagianismen. Det, der gør Augustins opgør med Pelagius interessant i denne opgave, er, at Luther betragtede skolastikerne som pelagianere⁴¹. Luther mente altså, at han stod i samme position som Augustin.

3.5. Forlæggene til CA 2.

Efter at have set på skolastikken og Luthers opgør hermed vil jeg nu undersøge forlæggene til CA 2. Med forlæggene tænker jeg på Luthers Bekenntnis fra 1528, den bekendelse som på mange måder dannede grundlaget og forudsætningen for senere luthersk bekendelsesdannelse. Dernæst er der også Schwabacher- og Marburger artiklerne.

3.5.1. Luthers Bekenntnis 1528.

Luther afsluttede det omfattende nadverskrift "Vom Abendmahl Christi" med en kort bekendelse. I dette skrift bekender han sin tro, led for led, for Gud og al verden. Det gør Luther i den hensigt, at ingen af de fremvoksende sekter skulle påberåbe sig ham eller citere hans skrifter fejl-

agtigt. Vi møder således i dette skrift en gennemreflekteret tro og bekendelse, som han vil stå ved indtil sin død⁴².

Først bekender Luther den treenige Gud og dernæst kommer et kristologisk afsnit⁴³. I dette afsnit er der følgende underpunkter: Kristi fødsel, Kristi død og opstandelse samt arvesynden. Man bemærker altså, at Luther har arvesynden med under kristologien.

Luther bekender, at Jesus led for os arme syndere, og at han blev korsfæstet, for at han skulle løse os fra synden, døden og Guds evige vrede. Nu er han ved Guds højre hånd, en herre over alle herrer, konge over alle konger og over alle skabninger i himmelen, på jorden og under jorden, over død og liv, over synd og retfærdighed⁴⁴.

Kristus er herre og konge over død og liv, synd og retfærdighed. Hvorfor denne bekendelse og hvilken betydning har den for vort emne? Fordi, siger Luther videre: alle mennesker kommer fra Adam, og fra ham bringer de ved sin fødsel med sig og arver faldet, skylden og synden. Ved livsfællesskab med ham er de alle født i synd, lever og dør i synden og vil le være skyldige til den evige død, hvis ikke Jesus Kristus ved sit uskyldige blod var kommet os til hjælp og havde taget denne skyld og synd på sig⁴⁵.

Som følge af dette syn på Kristus må Luther da forkaste og fordømme alle dem, der priser den frie vilje. For den frie vilje er stik imod Jesu Kristi hjælp og nåde. For, siger Luther videre, uden for Kristus er der bare død, og synden er vor herre, og Djævelen er vor Gud og fyrste. Når det er tilfældet, kan der ikke være megen kraft eller magt, visdom eller forstand, som vi kan ty til for at opnå retfærdighed. Ligeledes må Luther også fordømme både nye og gamle pelagianere, de som ikke vil lade arvesynden gælde som synd, men bare lader den være en mangel eller fejl. Men i og med at syndens løn er døden (Rom.6,23), og døden råder over alle mennesker, kan arvesynden ifølge Luther ikke bare være en brist hos os.

Interessant er det også, at Luther videre i det kristologiske afsnit kan tale om ordener, regler, kloster, stiftelser osv. Så længe disse ordener eksisterer for at mennesker ved dem skal gøre gerninger, hvorved de skal søge at opnå frelse, da må han fordømme dem. For da er det en åbenlys bespottelse og fornægtelse af den nåde, vi har i Jesus Kristus. Han er nemlig den eneste frelser og mellemmand.

Vi ser således, at Luther i Bekenntnis har en meget klar beskrivelse af mennesket som synder over for Gud, nærmere bestemt helt og fuld død og fortabt i sig selv. Denne beskrivelse sættes da i uløselig sammenhæng med Jesu gerning for os.

Hvis man ser Bekenntnis' udsagn om synden i forhold til CA 2, vil man

bemærke en iøjnefaldende lighed, hvilket klart viser, at Melancthon ved udformningen af CA 2 har været stærkt afhængig af Luthers Bekenntnis. På den anden side kan man også spore visse forskelle Bekenntnis og CA 2 imellem. Der kan her nævnes placeringen. Som tidligere nævnt hører beskrivelsen af arvesynden i Bekenntnis under kristologien og hænger uløseligt sammen med denne. I CA kommer beskrivelsen af arvesynden forud for artiklerne om Guds Søn og retfærdiggørelsen (art. 3 og 4). Vi møder her Melancthons udprægede sans for og lyst til at ville systematisere tros-læren. I selve beskrivelsen af synden virker det også som om, der er en forskellig vægtlægning. Melancthon beskriver og bestemmer synden udføreligt, hvorimod Luther synes mere interesseret i at beskrive synden og synderen i forhold til Gud og pege på hjælpen i Jesus. Ligeledes kan også bemærkes, at hvor Luther taler om, at menneskene ville have været skyldige til den evige død, hvis ikke Jesus Kristus var kommet os til hjælp⁴⁶, siger Melancthon på tilsvarende sted i CA 2, at synden fordømmer og også nu bringer den evige død over dem, som ikke genfødtes ved dåb og Helligånd⁴⁷. Hvor Luther er optaget af at tale om Jesu gerning, taler Melancthon i mere dogmatiske vendinger om genfødslen i dåben. Der kan altså være visse forskudninger i udtryksmåden og i deres interesser; men det kan på ingen måde overskygge den klare overensstemmelse mellem Bekenntnis og CA 2.

3.5.2. Schwabacher- og Marburger artiklerne.

Fra Bekenntnis og sammenligningen mellem Bekenntnis og CA 2 sprang vi egentlig et led over, nemlig Schwabacher- og Marburger artiklerne fra 1529. Schwabacher artiklerne var som tidligere nævnt udtryk for klart afgrænsede lutherske standpunkter. Det gælder også den 4. artikel, som handler om arvesynden.

Arvesynden bestemmes som virkelig synd, den fordømmer og havde skilt os for evigt fra Gud, hvis ikke Jesus Kristus var kommet og havde taget synden på sig. Indholdsmæssigt minder artiklen stærkt om Bekenntnis. På den anden side har Maurer nok også ret i, at artiklen efter sin ordlyd er en udglatning i forhold til Bekenntnis. Man fornemmer, at Melancthon har været med til at præge udformningen af artiklen ved nøjere at bestemme og uddybe selve arvesynden⁴⁸.

Også i Marburger artiklen (art. 4) siges det, at arvesynden er af en sådan art, at den fordømmer, og hvis ikke Jesus Kristus med sin død og liv var kommet os til hjælp, havde vi for evigt måtte dø og kunne ikke komme til Guds rige og saligheden. Det interessante i denne artikel er, at første led fra Schwabacher artiklen mangler: "Das die Erbsunde ein rechte wahrhaftig Sunde sei, nicht allein ein fehl oder Gebrechen"⁴⁹. Her har

Luther altså givet afkald på en af sine egne bestemmelser af arvesynden⁵⁰. Men Marburger artiklerne var jo også et forsøg på at nå til et kompromis med Zwingli. Og Zwingli lærte netop, at arvesynden var en brist, som mennesket ved sin fødsel var uden skyld i, altså en fornægtelse af arveskylden. Den medfødte sygdom var derimod prædisposition til synd⁵¹.

Ser man Schwabacher- og Marburger artiklene i forhold til CA 2, bemærker man en klar lighed. At Melanchton har udarbejdet CA på baggrund af Schwabacher- og Marburger artiklerne er man ikke i tvivl om. Men som nævnt under forholdet mellem Bekenntnis og CA 2 ser man også her Melanchtons selvstændighed. Selve bestemmelsen af arvesynden som virkelig synd, det som mangler i Marburger artiklen, er i CA 2 rykket ned i fordømmelsesafsnittet⁵². Endvidere er dåbsteologien fra CA 2 hverken med i Schwabacher- eller Marburger artiklen.

3.5.3. Sammenfatning.

Det fremgår således, at indholdet til CA 2 allerede lå klar i og med Bekenntnis 1528. I Schwabacher- og Marburger artiklerne møder man Luthers synspunkter fra Bekenntnis, blot i en mere systematisk og sammentrængt form. Noget nyt kommer ikke frem, blot skulle visse interesser tilgodeses. Noget afgørende nyt kommer heller ikke frem i CA 2. Melanchton har haft en dyb respekt for sine forlæg, men har samtidigt bearbejdet dem på en sådan måde, at hans egne interesser og forudsætninger klart skinner igennem.

3.6. Sammenfatning af pkt. 3.

Efter at have set på forlæggene til CA 2 og ligeledes den teologiske udvikling forud for CAs tilblivelse kan man sammenfattende sige, at den lutherske lære om arvesynden fundamentalt adskiller sig fra skolastisk lære om synden ved at gå til roden og ikke bare se på syndens konkrete udøvelse i gerninger.

CA 2 taler ikke bare om gerningssynder men om mennesket som synder. Når et menneske fødes ind i denne verden, fødes det som en synder. Dvs. at mennesket efter sin natur ikke frygter Gud og heller ikke har tillid til Gud. Vi var skabt med gudsfrygt og tillid til Gud, men ved syndefaldet blev menneskets holdning over for Gud totalt ændret. I stedet for ydmyghed over for Gud, blev mennesket hovmodigt. Vi ser også, at arvesynden ikke bare er en mangel på noget, men det tomrum, der blev i og med, at fortrøstningen til Gud forsvandt, blev i stedet udfyldt med begær. Begær er i luthersk sprogbrug ikke bare udtryk for sanseligheden, men langt mere noget der behersker hele mennesket (intellekt, fornuft, følelser osv.). Arvesynden er således et alvorligt problem for menneskene, hvilket også fremgår af den videre beskrivelse i CA 2, hvor det understreges,

at den arvelige sygdom eller brøst i sandhed er synd (vere sit peccatum). Hermed er skylden bragt frem. Det læres helt klart, at mennesket er skyldigt over for Gud, og som følge heraf er der bare fordømmelse og den evige død i sigte, hvis ikke Gud træder til og genføder os ved dåb og Helligånden.

Sigtet med CA 2s lære om synden er helt klart at vise, at mennesket helt og fuldt står under syndens fortegn, og at der bare er ét håb, og det er Guds frelsende indgriben. Der bliver overhovedet ikke levnet plads til den menneskelige medvirken hertil, nej, tværtimod fordømmes de, som mener, at mennesket på nogen måde kan yde noget godt i frelsens sag. Fornuften og de menneskelige kræfter er i frelsens sag totalt ødelagt. Så i stedet for at arbejde med på frelsen er det rent faktisk sådan, at vores egne kræfter modarbejder Gud, når han tilbyder frelse. Så meget desto klarere fremgår det da, at retfærdiggørelsen er Guds værk alene. Tror man på sine egne kræfters værdi i denne sag, da forringer man Kristi fortjenestes og velgørningers ære, og det er netop arvesynden i en nøddeskal: Man har tillid til sit eget frem for at have tillid til Gud og frelsen i Jesus Kristus.

De lutherske har virkelig med denne artikel formået at fastholde menneskets afmagt og totale fordærv. Ligeledes mener jeg, at sigtet med denne artikel er klar: at man ikke skal have tillid til sit eget men alene stole på Kristus. Dog synes jeg, at Luthers Bekenntnis i langt højere grad har formået at forene disse aspekter under det kristologiske afsnit. Guds egentlige vilje, frelsen ved Jesus, træder her tydeligere frem end i CA, hvor arvesynden først beskrives og dernæst Jesu gerning for os i artiklerne 3 og 4.

4. Konfutationen og Apologien.

Som antydning i slutningen af afsnit 2 sluttede den lutherske bekendelsesdannelse ikke med oplæsningen af CA den 25. juni 1530 i Augsburg. CA var ment som et forhandlingsoplæg, men snart skulle det vise sig, at der ikke blev noget ud af det. Efter CAs oplæsning udarbejdede de katolske teologer et modskrift til CA, Confutatio pontificia. Dette skrift blev oplæst, men Melanchton kunne ikke få det udleveret. Derimod forlangte kejseren, at de evangeliske skulle anerkende denne gendrivelse.

De evangeliske fyrster ville dog ikke anerkende Konfutationen, dels fordi de ikke havde læst den, og dels fordi de under oplæsningen havde hørt, at flere af deres vigtige lærepunkter var blevet fordømt. I stedet bad de Melanchton og nogle andre om at udarbejde en apologi til CA, i hvilken de skulle forklare kejseren, hvorfor de ikke kunne anerkende Konfu-

tationen, og samtidig skulle de tilbagevise dens indvendinger. Skriftet blev udgivet i Melanchtons eget navn, og i forordet lægger han ikke skjul på, at han har skrevet Apologien i så forsigtige vendinger, som det var ham muligt⁵³. Han ønskede stadig at holde døren åben for forhandling med dertil følgende enighed.

4.1. Konfutationen.

Konfutationen godkender, at arvesynden i sandhed er synd, og at den fordømmer, hvis man ikke bliver genfødt i dåben. Ligeledes godtager den for dømmelsen af både nye og gamle pelagianere. Men bestemmelsen af arvesynden som "sine metu Dei, sine fiducia erga Deum" bliver forkastet. Dette er ifølge Konfutationen snarere den voksnes skyld⁵⁴ end et barns skyld. Ligeledes forkastes, at arvesynden er begær, hvis man da forstår og udlægger det på den måde, at det også bliver efter dåben⁵⁵. Der henvises til, at paven allerede havde fordømt to sætninger af Luther om syndens forbliven efter dåben. Men hvis det skal forstås i lighed med Augustin, at arvesynden er begær, og at den ophører i dåben, da vil det blive antaget⁵⁶.

4.2. Apologien.⁵⁷

I Apologien griber Melanchton fat i modstandernes afvisning af arvesynd som uden guds frygt og tro på Gud, idet de mener, at dette er aktuel synd,⁵⁸ og derfor ikke kan være arvesynd. Melanchton henviser først til den tyske tekst, hvorefter det klart fremgår, at menneskene ikke blot i handling er uden guds frygt og tillid til Gud, men at de ganske enkelt mangler evnen og gaverne til det⁵⁹. Det samme er ifølge Melanchton meningen i den latinske tekst, når den fratager menneskene evnen til at nære guds frygt og have tillid til Gud. Der er således med denne bestemmelse af arvesynden ikke bare tale om handlinger eller frugter men om naturens stadige tilbøjelighed⁶⁰.

Arvesyndens forbliven efter dåben må Melanchton også tage op til behandling⁶¹. Modsat CA 2 udtaler Melanchton her klart, at arvesynden forbliver efter dåben. Konfutationens mål var at vise, at denne Luthers formulering allerede var blevet fordømt af pavestolen, så der var egentlig ikke mere at snakke om. Men Melanchton forklarer da, hvad Luther mente med denne udtalelse. Arvesyndens skyld fjernes i dåben, hvorimod begæret bliver tilbage. Men begæret skal og bliver bekæmpet af Helligånden. Det interessante i Apologien er, at Melanchton udover at vise overensstemmelsen med Skriften udførligt vil vise overensstemmelsen med kirkefædrene, herunder også skolastiske lærere. Hermed forsøger han at spille sine nuværende modstandere ud mod den katolske tradition⁶². Hele denne argumentations fremgangsmåde bygger på den tankegang, at man vil sidde

med de bedste kort på hånden over for kejseren og dermed vise, at man ikke lærer noget egentligt nyt.

Jeg er ikke i tvivl om, at Melanchton har ret i, at den sædvanlige gamle definition: arvesynden er mangel på den oprindelige retfærdighed⁶³ kan rummes inden for den lutherske lære. Men når Melanchton forsøger at påvise, at de lutherske egentlig ikke lærte noget andet end den ældre skolastik (Thomas, Bonaventura m.fl.)⁶⁴, da tjener det ikke til at skærpe forståelsen for den lutherske lære. Omend de kan have udtrykt sig med de samme ord, så mente de dog ikke det samme. Det må Melanchton også have vidst⁶⁵.

Når det er sagt, mener jeg, at vi i Apologien har fået en udførlig beskrivelse af arvesynden, dels dens mangler og dels den onde begærlighed. Hovedpointen hos Melanchton er, at modstanderne bare har øje for ydregninger, dvs. forholdet til lovens 2. tavle. Derimod ønsker han at understrege, at vi skal spejle os selv i forholdet til lovens 1. tavle, hvorefter det vil fremgå, at vi skal frygte, elske og ære Gud over alle ting. Og opfyldte dette kan man ikke ved egne kræfter men alene ved troen på ham, der opfyldte det i mit sted.

5. Nogle Luther skrifter fra tiden efter CAs tilblivelse.

Melanchton forsøgte til stadighed at nå til enighed med de katolske. Men det lykkedes ikke. Luther var heller ikke begejstret for disse bestræbelser men var mere interesseret i at få lov til at forkynde evangeliet rent og klart.

P.g.a. de spændte politiske forhold også efter rigsdagens sprængning var det nødvendigt med et politisk forbund mellem de tyske lutheranere, hvilket blev dannet i 1531: Schmalkaldiske Forbund. Som forberedelse til et evt. koncil udarbejdede Luther i 1536 de Schmalkaldiske artikler, hvor det skulle fremgå, hvad man under alle omstændigheder skulle fastholde over for katolikkerne. Da disse artikler var skarpere formuleret end de tidligere, underskrev man på Forbundsforsamlingen i 1537 kun CA og Apologien for at undgå en splittelse.

I tiden efter 1530 konsoliderede lutherdommen sig. I en opgave som denne synes jeg, at det vil være på sin plads at se på et par af Luthers hovedskrifter fra denne periode. Jeg har valgt hans udførlige udlægning af 1. Mos. (1535-45) kap. 2-3 og de Schmalkaldiske artikler 3.del.art.1 "om synden".

5.1. Luthers udlægning af 1.Mos. 2-3.

Ved udlægningen af kap. 2-3 i 1.Mos. får Luther rig lejlighed til at tale om, hvordan mennesket oprindeligt var i Paradiset, og hvilke følger

faldet fik. Temaet i hans udlægning er menneskets høje værdighed og dybe fald.

5.1.1. Faldets religiøse betydning.

Luther lægger i gennemgangen hovedvægten på menneskets fald som et fald bort fra Gud. Som Paradiset nu er borte og tabt, således er også Guds billede i os gået tabt⁶⁶. Som følge heraf er menneskets uskyldighed også borte⁶⁷. Ustandselig vender Luther tilbage til udtrykket: "Hvis Adam var forblevet i uskyldigheden"⁶⁸ for at beskrive kontrasten mellem Paradiset og den nuværende syndige verden. Mennesket var skabt i Guds billede⁶⁹, var udødelig⁷⁰ og retfærdig⁷¹. Dette fuldkomne liv beskriver Luther som, at mennesket var sanddru og oprigtig, ikke alene i legemet og i det ydre men først og fremmest i hjertet. Man kendte Gud og var med lyst og glæde lydig mod Gud. Endvidere elskede mennesket Gud med den reneste kærlighed, levede i fred med de andre skabninger uden frygt for døden, uden ængstelse for nogen sygdom, uden ond lidenskab og uden ond lyst⁷².

Men nu er alt dette ved faldet gået tabt, og arvesynden bestemmes nu som et tab eller mangel på den arvelige retfærdighed⁷³. Det gode og harmoniske forhold til Gud er ændret til fjendskab mod Gud. Nu er det vantroen, der behersker menneskets hjerte. Og med følgende citat fra afsnittet hvor Djævelen fik Eva til at tvivle på Guds ord, mener jeg, at Luthers lære om synden kommer tydeligst frem: "Darum ist dies gewiss die Summa und Ursprung aller Anfechtungen, die mit sich bringt den Fall oder Uebertretung alle Gebote Gottes. Denn der Unglaube ist die Ursache und Ursprung aller Sünden"⁷⁴. Luther gør opmærksom på, at det var ikke æblebiddet i sig selv, der var årsag til straffen. Derimod var det synden, som opstod i Evas hjerte, idet hun tvivlede på Gud og hans ord og kastede det fra sig⁷⁵. Vantroen er og bliver for Luther hovedsynden, ud fra hvilken alle andre synder kommer.

5.1.2. Faldets legemlige følger.

Selvom hjertets fald bort fra Gud er hovedsagen for Luther i disse kapitler, er han alligevel ganske meget optaget af syndefaldet legemlige og fysiske følger. Ifølge Luther er arvesynden tabet af al fuldkommenhed, som Adam havde i Paradiset⁷⁶. Med dette mener Luther ikke bare det religiøse men også det rent fysiske. Menneskets lemmer, fødder, øjne og øren er blevet fordærvede og ødelagte⁷⁷. Hele legemet er blevet svækket, og hele den skabte natur omkring os vidner om dette dybe fald og den forbandelse, der hviler over os⁷⁸. Hvor arbejdet før var en leg, bliver det nu udført med møje og sved på panden⁷⁹.

I og med at arvesynden er den hele naturs fald⁸⁰ (forstanden er fordunklet, viljen er fordærvet, kræfterne er svækkede, ingen guds frygt osv.),

får det også afgørende negative konsekvenser for sexuellevet. Sexuellevet var skabt godt, og i Paradiset ville det seksuelle samliv have været en ærbar lyst og en lige så naturlig ting som det at spise og drikke. Men nu efter faldet er det desværre en skændig og skrækkelig lyst⁸¹. Ganske vist er det ikke ondt at avle børn, og velsignelsen derafter er også god, men disse ting er nu så ødelagte og fordærvede ved synden, at de ikke kan bruges uden skam⁸².

5.1.3. Sammenfatning.

Af disse kapitler er det klart, at Luther betragter synden som noget, der har alvorlige følger for menneskene. Derfor kan det heller ikke undre, at han ved gennemgangen direkte og indirekte polemiserer mod skolastikken⁸³, da man her ikke så på synden som en reel ond magt. Hensigten med at tale om syndens alvor kommer tydeligt frem i følgende citat, hvor Luther umiddelbart forud har talt om naturens store fordærv: "Darum, sage ich, soll man solches gross machen, darum, dass wo man die Grösse des Schadens und der Krankheit nicht recht erkennt, man auch die Arznei nicht erkennt noch begehrt. Denn je mehr du die Sünde verglimpfen und gering machen wirft, je mehr wird auch die Gnade gering und klein werden"⁸⁴. Hermed er der udtalt en klar polemik mod skolastikken, og samtidig er målet for hans reformatoriske liv og virke vist: at menneskene skal begære frelsen af Jesu hånd og ikke selv forsøge at gøre sig rask, da det aldrig vil lykkes i egen kraft.

5.2. Schmalkaldiske artikler.

Selvom de Schmalkaldiske artikler ikke blev underskrevet på Forbundsforsamlingen i 1537, har de alligevel stor historisk og teologisk interesse. I disse artikler havde Luther nemlig lejlighed til at fremlægge sine synspunkter klart og tydeligt, og samtidig kunne han gøre op med den mere forsigtigt formulerede CA⁸⁵, hvis han havde lyst til det. Men hvad lærte han så her om arvesynden?

Efter en kort men skarp polemik mod pavekirken bekender han om synden, at "alle Menschen sind Sunder worden und dem Tod und dem Teufel unterworfen, Dies heisst die Erbsünde oder Häuptsünde"⁸⁶. Derefter følger en udførlig opregning af frugten af denne synd. Arvesynden er en så dyb, ond fordærvelse af naturen, at den ikke kan erkendes ved fornuften, men Skriften må åbenbare den, og den må tros. Derefter følger igen en udførlig kritik af skolastikken og dens lære om synden, endelig til sidst at slå fast, at det er ægte hedensk lære, som vi ikke kan tåle⁸⁷.

Artiklen er ikke så systematisk men snarere snakkende og opregnende. Men hvert enkelt afsnit har en klar pointe, og ligeledes er den formuleret meget skarpt og ligetil. I formen er den således meget forskellig fra

CA 2, der forsigtigt og systematisk fremlagde læren om arvesynden. Indholdsmæssigt mener jeg ikke, at der kommer noget nyt frem i forhold til CA 2. Det samme kan siges om udlægningen af l. Mos. 2-3 i forhold til CA 2. Og dog er der forskelle. Man kan her bemærke, at Luther på ingen måde har ladet sig inspirere og præge af udformningen og ordvalget i CA 2. Derimod minder de Schmalkaldiske artikler meget mere om hans bekendelse fra 1528. Dette kunne antyde en skjult polemik mod CA 2. Hvor Melanchton er optaget af at udforme en bekendelse, der mindst muligt "skader" nogen af de implicerede parter, lægger Luther mest vægt på at forkynde Guds ord rent og klart, sådan som han er overbevist om, at det skal forstås. Denne forskellige tilgang til stoffet smitter også af på deres bekendelser og skrifter. Hvor kirkepolitiske resultater stod øverst hos Melanchton, var en umiddelbar forkyndelse af Guds ord det vigtigste for Luther.

Sammenfattende kan man sige, at vi i de Schmalkaldiske artikler har Luthers testamente⁸⁸, hvorimod vi i CA har den lære, som de lutherske kunne blive enige om.

6. Den flacienske strid.

Efter Luthers (1546) og Melanchtons (1560) død og religionsfreden (1555) i Augsburg⁸⁹ opstod der en del lærestridigheder inden for lutherdommen. Indtil da havde fronten hovedsagelig været rettet mod skolastikken, men nu var det blevet en indre kamp mellem filippisterne⁹⁰ og gnesiolutheranerne⁹¹. Lederne af sidstnævnte gruppe, Flacius, var hovedfiguren i en af de mange stridigheder. Denne strid drejede sig om: Skulle arvesynden forstås som substans eller accidens⁹². Jeg vil så her til sidst i denne opgave undersøge, hvad man i Konkordieformlen (F.C.)⁹³ nåede frem til angående den flacienske strid.

F.C. begynder med at præcisere stridens karakter. Nogle lutheranere lærte, at arvesynden var lig med menneskets fordærvede natur, medens andre mente, at man skulle skelne mellem menneskets natur og arvesynden; arvesynden var da en skade eller fordærv i naturen, altså en accidens⁹⁴.

6.1. Flacius' lære.

Flacius hævdede med stor nidkærhed, at arvesynden var lig med menneskets fordærvede natur (substans). Vi skal her bemærke, at hans synspunkter kom frem under den synergistiske strid⁹⁵. Hans modstander, Melanchton disciplen Strigel, hævdede, at omvendelsen kom i stand ved Andens virken. På den anden side var menneskets vilje dog også virksom, idet den samtykkede til nåden. Over for dette lærte Flacius, at den menneskelige vilje kun kunne modvirke nåden. Gubbilledligheden var gået tabt og nu stod

mennesket i Djevlebillighed⁹⁶. I bund og grund var mennesket en synder. Mennesket var "død". Derfor var omvendelsen en guddommelig skabelsesakt⁹⁷. Gud skabte simpelt hen noget helt nyt. I denne kamp mod enhver form for pelagiansk og semipelagiansk syndelære, hævdede han, at arvesynden var lig med menneskets fordærvede natur. Strigel derimod mente, at arvesynden var en kvalitet, der var kommet til menneskets natur. Man måtte da skelne mellem arvesynden og menneskets natur.

6.2. F.C.s svar.

Hvordan stillede F.C. sig til denne strid? Jeg vil ikke gå ind på hele F.C.s syn på synden, da den for en stor del bygger på de tidligere bekendelser (CA, Apologien og de Schmalkaldiske artikler). Men hvordan løste man ud fra netop disse bekendelser denne strid? Uden at nævne hverken Strigels eller Flacius' navn afvises begges synspunkter. Den sande lære må nemlig hverken afvige til pelagiansk eller manikæisk side⁹⁸. Under fordømmelsen af pelagianismen kommer man også ind på dem, der lærer, at ganske vist er menneskets natur fordærvet, men den har alligevel beholdt noget godt, hvor småt det end er. Dette, som er en henvisning til Strigels synspunkter⁹⁹, imødegår F.C. med ordene: at den fordærvede natur ud fra sig selv ikke kan andet end at synde over for Gud.¹⁰⁰

Tilsvarende begrænser man i F.C. sig over for den manikæiske vildfarelse, og det er de flacienske synspunkter, der hermed afvises. Hovedbegrundelsen for afvisningen var, at det manikæiske standpunkt (arvesynd = menneskets natur) var imod de 3 trosartikler: skabelse, forløsning samt heliggørelse og kødets opstandelse. Det var nødvendigt at fastholde forskellen mellem natur og iboende synd:

1. Fordi mennesket også efter faldet er Guds skaberværk. Hvis arvesynden var lig med menneskets natur, da var Gud syndens skaber, hvilket måtte afvises¹⁰¹.
 2. Fordi Jesus har antaget sig menneskelig natur. Hvis man havde fastholdt Flacius' synspunkter, ville det betyde, at Jesus havde antaget sig synden¹⁰².
 3. Fordi Helligånden rensar og helliggør mennesket fra synden. Da Gud elsker menneskene og hader synden, kan synden ikke være lig med mennesket selv. Endelig fordi vort kød skal opstå uden synd i opstandelsen. Hvis der ikke var forskel på synd og natur, skulle synden opstå og forblive i det evige liv, hvilket måtte afvises¹⁰³.
- F.C. fastholder altså, at der må skelnes mellem menneskets natur eller substans, som fordærves af synden og synden selv, som fordærver mennesket.¹⁰⁴ Der er ingen tvivl om, at Flacius' synspunkter måtte afvises. Hans an-

liggende var godt nok, men hans udtryksmåde var forkert. Flacius har sikkert kunne finde udtryk hos Luther, som han gik videre med og anvendte i sin lære om mennesket som synder. I kampen mod enhver form for pelagianisme brugte Luther mange udtryk om mennesket som synder. Men om Luther så kunne identificere sig med Flacius' synspunkter er nok tvivlsomt. For vi må ikke glemme Luthers egentlige anliggende og virkemåde: at gøre synden stor for at man skal begære frelsen.

Man kan også overveje om Flacius' og for den sags skyld F.C.s udtryksmåde er egnet til at udtrykke Luthers lære om synden. Personligt har jeg i hvert fald svært ved at se, at Luthers skrifter og de tidligere lutherske bekendelser lægger op til en sådan udtryksmåde. Men i den konkrete strid mener jeg, at F.C. har valgt den holdning, der ligger de tidligere lutherske bekendelsesskrifter nærmest. F.C. og samtidig gnesiolutheranerne så helt klart, at Strigels synspunkter (synergisme) var et angreb på den lutherske lære. Men samtidig måtte F.C. også afgrænse sig over for Flacius' synspunkter. Ikke så meget p.g.a. ordene i sig selv, men snarere p.g.a. ovennævnte konsekvenser man måtte drage af hans lære.

Helt anderledes klar er F.C. derimod i læreafsnittet¹⁰⁵. Her er det en klar gengivelse af de tidligere bekendelser. Man kan således konkludere til dette afsnit, at man i F.C. fornemmer en ny og helt anderledes problemstilling end hos Luther og hans medarbejdere. Dermed er der risiko for, at disciplene kommer til at tillægge deres lærere meninger og synspunkter, de ikke selv ville kunne stå inde for. Om det er sket her i F.C.s konklusion på den flacianske strid, er det meget vanskeligt for mig at afgøre. Men i de positive læreudsagn, har man derimod klart fastholdt den lære om synden, som kom til udtryk i CA 2.

7. Konklusion.

Den lutherske lære om arvesynden skal ses på baggrund af skolastikkens syn på samme emne. Med salmeforelæsningsen (1513) begyndte Luther så småt og med romerbrevsforelæsningsen (1515) med fuld fart at sætte ind mod den skolastiske lære. Hans hovedanliggende var at vise, at synden ikke bare var vore onde handlinger men langt mere vort onde hjerte. Hvor man i skolastikken lærte, at vi bliver skyldige ved vore onde gerninger, hævdede Luther, at vi er skyldige, ja fødes skyldige, fordi vi helt fra fødslen ikke er i stand til til at elske Gud over alt. Samtidig afviste Luther, at mennesket kunne gøre noget som helst godt i frelsens sag. Når vor vilje og hele natur var vendt bort fra Gud og hadede Gud, kunne der på ingen måde blive tale om, at vi skulle yde noget. Derimod blev den skyldige synder ved tro på Kristus erklæret for retfærdig. Således lærte Lut-

her, at en kristen var "simul justus et peccator"¹⁰⁷, altså ikke dels synder og dels retfærdig, men begge dele, helt og fuldt, på samme tid. Luthers lære om synden kan vel bedst sammenfattes i følgende strofe:

"Dem Teufel ich gefangen lag, im Tod war ich verloren, mein Sünd mich quälten Tag und Nacht, darin ich war geboren. Ich fiel auch immer tiefer drein, es war kein Guts am Leben mein, die Sünd hat mich besessen"¹⁰⁸. Med denne lære om synden vältede han hele den skolastiske frelseslære, hvilket også fik dybtgående kirkepolitiske konsekvenser.

CA 2 udtrykker Luthers syn på arvesynden. Men ifølge Luther selv kunne han dog ikke formulere sig på en så blid og forsigtig måde. Men da skal vi forstå, at CA var et forsøg på at få katolikkerne i tale med henblik på at nå til enighed. Luther brød sig imidlertid ikke om den form for diplomati og kompromis.

Nu når vi har fået CA 2 som udtryk for den lutherske lære om arvesynden, er det vigtigt at understrege, at denne artikel læses og forstås bedst i sin historiske kontekst. Hvis man f.eks. vil tolke CA 2 isoleret, da vil der være åbnet for, at man ganske enkelt kan komme til at øve vold over for bekendelsen. P.g.a. de forskellige personlige og historiske omstændigheder under CAs tilblivelse, skal CA tolkes snarere skarpere end blidere end den er formuleret, hvis man vel at mærke vil være luthersk. Det gælder også for CA 2. Hertil er i hvert fald Luthers Bekenntnis, Apologien og de Schmalkaldiske artikler uundværlige hjælpemidler.

Noter:

1. En del af det historiske stof bygger på læsning af Holmquist og Nørregaard. Kirkehistorie 2. s.101ff. Kbh. 1949. Ligeledes Maurer b.1, s.15ff og Grane s.5ff.
2. Maurer b.1, s.22. Jfr. fortalen til CA.
3. Maurer b.1, s.18.
4. Ikke at forveksle med den senere udarbejdede apologi til CA.
5. "Die gefellet mir fast (=sehr) wol, vnd weis nichts dran bessern noch endern, Wurde sich auch nicht schlichen, Denn ich so sanfft und leise nicht treten kan" Maurer b.1, s.24.
6. Grane s.13.
7. CA består af 28 artikler. De første 21 er de fornemste, som handler om troen og læren. Artiklerne 22-28 er de såkaldte misbrugsartikler. CA blev skrevet både på latin og tysk.
8. "Docent" et "Damnant". Die Bekenntnisschriften der evangelisch lutherische Kirche (BK) s.52-53.
9. "Item docent", BK s.52.

10. "Ecclesiae magno consensu apud nos docent", BK s.50.
11. Se mere herom under ekskurs s.8-9.
12. Her referet fra Obermans bog s.122-23. Jeg har valgt at tage det med som et eksempel på, hvordan en af skolastikkens egne folk har set på problemet.
13. Ifølge Oberman ligger Biels synspunkter tættest på den 3. skole. Samtidig gør Nøjgaard opmærksom på, at man fra katolsk side har bebrejdet Luther, at hans angreb på kirkens lære udelukkende var orienteret ud fra kendskabet til dennes nominalistiske, senmiddelalderlige form, uden at tage hensyn til den derfra stærkt afvigende "sunde" form, som findes i den ældre skolastik, særlig hos Thomas af Aquino. Men efter at Nøjgaard har skildret Thomas' og Biels synspunkter hævder han med rette, at en beskrivelse af Thomas' synspunkter i det væsentlige er en skildring af den ånd, der rådede i katolsk teologi i det hele taget. Nøjgaard s.22-23.
14. I en opgave som denne med begrænset plads vil det ikke være formålstjenligt at give en detaljeret redegørelse for de forskellige skolastiske synspunkter. Hermed kommer denne fremstilling til at lide under at være unuanceret. På den anden side talte Luther og Melancton ofte om skolastikken som helhed. Følgende redegørelse skulle så pege på hovedtankerne inden for skolastikken. Oversigten bygger på Warkos artikel s.92-93 og Hægglund s.115.
15. Warko s.128. 16. ibid. s.124-25. 17. Nøjgaard s.14-17. 18. ibid. s.43ff.
19. Tårnoplevelsen kalder man det tidspunkt, da Luther i Wittenbergklosterets tårn opdagede, hvad Guds retfærdighed var. Hidindtil havde han troet, at Guds retfærdighed var den retfærdighed, Gud krævede af os. Men pludselig forstod han, at der her var tale om den retfærdighed, Gud for Jesu skyld skænker os. Det er vel det, man kan kalde den reformatoriske (gen)opdagelse.
20. Senere forelæste Luther over romerbrevet (1515-17). Da det ikke tjener opgavens sigte, vil jeg ikke her gå ind på forholdet mellem Luthers lære om synden i salme- og romerbrevsforelæsningsen. Derimod vil jeg i forenklet form give en oversigt over Luthers nye syn på synden.
21. Seeberg b.4, 1.del, s.164 og Hægglund s.116.
22. Som tidligere nævnt fjernes skylden i dåben, og tilbage bliver fomes, som ikke sig selv er synd, med leder til og er årsag til synd.
23. Hermann s.10 og Seeberg b.4, 1.del, s.164.
24. Seeberg b.4, 1.del, s.164. 25. Nøjgaard s.63. 26. ibid. s.102.
27. Med dette synspunkt står Luther i opposition til Augustin, for hvem

- concupiscentia hovedsagelig bestod i det sanselige, herunder kønslige begær. Nøjgaard s.196.
28. Nøjgaard s.111. 29. Hermann s.16. 30. ibid. s.27.
 31. I skolastikken appelerede man til den frie vilje. Ligeledes og som følge af deres positive syn på menneskets kræfter skulle de i forbindelse med de fortjenstfulde gerninger gøre, hvad det stod til dem at gøre (facere quod in se est) Oberman s.132ff.
 32. Fremstillingen bygger på Seeberg b.2, s.488-96.
 33. "Longa consuetudo vitiorum". Seeberg s.492.
 34. Seeberg b.2, s.489. 35. ibid. s.493. 36. ibid. s.494. 37. ibid. s.496-550. 38. ibid. s.545.
 39. "Indumentum gratiae". Mennesket ejede ikke frihed p.g.a. naturen i sig selv, men p.g.a. nåden, som omgav menneskene. Seeberg b.2, s.501.
 40. Luther og Melancton påberåber sig flere gange Augustin i kampen mod skolastikken. Men havde de ret i det? Jeg mener, at de flere steder gør det med urette, men jeg vil nøjes med at antyde det her, da det vil føre for vidt at gå ind på en nøjere undersøgelse af dette i denne opgave.
 41. Pelagianismen blev fordømt af den vestlige kirke. Men senere opstod den igen blot i en mildere form (= semipelagianismen). Niebuhr nævner, at den officielle katolske doktrin sædvanligvis bliver karakteriseret som "semipelagiansk" s.263. Luther selv går derimod ikke af vejen for at sige, at pelagianismen ikke bare er hjørnестenen i alle kætterier men også grunden og hjørnестenen i den papistiske lære. Dette vil han med Augustin bekæmpe. "Alle Scholastiker ausser dem einen Gregor von Rimini seien Pelagianer gewesen" Seeberg b.4, s.163.
 42. WA b.26, s.499. 43. ibid. s.500-05. 44. ibid. s.502. 45. ibid. s.502.
 46. Jfr. note 45. 47. BK s.53. 48. Maurer b.2, s.48-49. 49. BK. s.52.
 50. Jfr. WA s.503. "Also verdamne ich auch beide, new und alte Pelagianer, so die Erbsunde nicht wollen lassen sunde sein, sondern solle ein gebrechen odder fehl sein".
 51. Seeberg b.4, 1.del s.359.
 52. At denne bestemmelse er taget med i CA harmonerer også med CAs bestræbelser på at tage afstand til Zwingli efter at et forsøg på forbund i 1529 var mislykkedes.
 53. "Gelindest geschrieben" BK s.143.
 54. "Culpam actualem adulti". Kolde s.142.
 55. CA 2 udtaler sig egentlig ikke om begærets forbliven efter dåben. Noget andet er, som det vil fremgå af Apologien, at det var sådan, at det skulle forstås.
 56. I lighed med det under note 40 omtalte ville det også have været in-

- teressant at undersøge skolastikkens forhold til Augustin. Det forekommer mig, at også de flere gange påberåber sig ham med urette. Sandheden er nok den, at han står i en mellemposition mellem katolsk og luthersk teologi, og at de hver især læser deres egne synspunkter ind i hans.
57. Da meget af Apologiens lære om arvesynden allerede er blevet behandlet i det foregående afsnit, vil jeg her for at undgå for mange gentagelser blot trække hovedsagen frem.
58. "sine metu Dei, sine fide esse culpa actualis". BK. s.146.
59. "haben können" står der i den tyske tekst. BK s.146.
60. "perpetuam naturae inclinationem". BK s.146.
61. BK s.153-54.
62. "Nihil igitur de peccato originis sentimus alienum aut a scriptura aut a catholica ecclesia". BK s.153.
63. "Sed postea ostendemus pluribus verbis, nostram descriptionem consentire cum usitata ac veteri definitione.....Vetus definitio recte intellecta prorsus idem dicit, cum ait: peccatum originis carentiam esse iustitiae originalis". BK s.147 og 150.
64. BK s.152. 65. Fagerberg s.140. 66. Walch s.110. 67. ibid. s.110.
68. "Denn so Adam unschuldig geblieben wäre" eller "in der unschuld geblieben wäre". Walch s.162 og 105.
69. Walch s.104. 70. ibid. s.105. 71. ibid. s.138. 72. ibid. s.138-39.
73. "Eine Verlierung oder Mangel der Erbgerechtigkeit" Walch s.139.
74. Walch s.180. 75. ibid. s.198.
76. "Erbsünde sei der Verlust aller Vollkommenheit, die Adam in Paradiese gehabt hat". Walch s.140.
77. Walch s.122.
78. "Dass uns also die ganze Creatur allenthalben erinnert des Fluches, so auf die Sünde über uns gegangen ist". Walch s.250.
79. "Also sehen wir auch in diesem Stücke, was für ein Jammer und Schade die Erbsünde sei, wenn wir ansehen die Dornen, Disteln, Hecken, schweiss des Angesichtes. Denn gleichwie der Mensch durch die Sünde im Geist gefallen ist, so ist er auch mit dem Leibe gefallen in die Strafe; denn die Arbeit ist eine Strafe, die im Stande der Unschuld ein Spiel und Lust gewesen wäre". Walch s.125.
80. "Die Erbsünde ist der Fall der ganzen Natur". Walch s.139.
81. Walch s.145. 82. ibid. s.128. 83. ibid. f.eks.s.175, 201-02.
84. ibid. s.174.
85. Da Melanchton så de Schmalkaldiske artikler reserverede han sig over for Luthers skarpe kritik af pavens magt. Da man i stedet underskrev

- CA og Apologien blev den af Melanchton udarbejdede traktat om pavens magt og overhøjhed føjet til de underskrevne bekendelser.
86. BK s.433.
87. "rechte heidnische Lehre, die wir nicht leiden können". BK s.435.
88. Jfr. afslutningen af artiklen: "Dies sind die Artikel darauf ich stehen muss und stehen will bis in meinen Tod, ob Gott will, und weiss darinne nichts zu ändern noch nachzugeben". BK s.462.
89. Meget interessant kirkehistorisk stof er bevidst sprunget over, da det ikke direkte berører denne opgave.
90. Lederen for denne skole var Philipp Melanchton.
91. Lederen for gnesiolutheranerne var Flacius Illyricus (1520-75). Denne skole kæmpede en stærk kamp for at værne om den lutherske lære.
92. Disse ord er af aristotelsk-skolastisk oprindelse og skal tjene til at skelne mellem ertings væsen (substans) og de egenskaber, som kan knytte sig til dette (accidens). BK s.775. Det er umuligt i en opgave som denne at klargøre alle de mange filosofiske og terminologiske problemstillinger i dette emne. Der kan her henvises til Hägglund s.128-47.
93. Ledende lutherske teologer udarbejdede i 1577 F.C., og i 1580 (50 års dagen for CAs overlevering) blev den offentliggjort i Konkordiebogen. I og med F.C. nåede stridighederne inden for lutherdommen sin foreløbige afslutning.
94. BK s.843-46. 95. Hägglund s.130. 96. Brundstäd s.59.
97. Hägglund s.130. 98. BK s.850. 99. Brundstäd s.61. 100. BK s.851-52.
101. BK s.855-56. 102. ibid. s.857-58. 103. ibid. s.858-59.
104. ibid. s.859. 105. ibid. s.846-50. 106. Niemeier s.198.
107. Brundstäd s.59. 108. Niemeier s.201.